

УДК 340.12

Олександр Соломонюк,*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

РОЛЬ ПРАВОТВОРЧИХ АКТІВ У СУДОВІЙ ПРАВОТВОРЧОСТІ

У науковій статті досліджено особливості правотворчих актів як елементи судової правотворчості. Визначено, що правову природу правотворчого акта становить як нормативно-правова сторона, так і правотлумачна. Виділено підходи до розуміння правотворчих актів, а також розглянуто правові позиції судових правотворчих актів.

Ключові слова: правотворчі акти, судові правотворчі акти, судова правотворчість, нормативно-правові приписи, судова правотворча діяльність.

Постановка проблеми. Застосування і сутність правових регуляторів та розвиток сучасної нормативно-правової регламентації спонукає до збільшення уваги та дослідження правотворчих актів у судовій правотворчості. Основним елементом здійснення судової правотворчості в Україні є судові правотворчі акти. Ефективність функціонування механізму здійснення судової правотворчості безпосередньо пов'язана з існуванням та дією судових правотворчих актів, які потребують більш детального дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Значний внесок у дослідження правотворчих актів у судовій правотворчості зробили такі вчені: Н. Стецик, С. Шевчук, О. Верещагін, П. Гук, Б. Малишев, О. Попов, М. Марченко, О. Мартиненко, Є. Сем'янов, С. Чередніченко. Водночас малодослідженим залишається суть та правова природа правотворчих актів судової правотворчості, які є результатом судової правотворчості.

Метою даної статті є дослідження правової природи правотворчих актів судової правотворчості, які являють собою правотворчі дії та об'єднанні встановленням нормативно-правових приписів (як логічно послідовних правотворчих дій у різних стадіях судового правотворчого процесу), що закріплюються у правотворчих актах.

Виклад основного матеріалу. Судова правотворча діяльність виражається у правотворчих актах (судових правотворчих актах, які включають в себе і судові рішення), тобто юридичних діях, які, у свою чергу, спричиняють правові наслідки, тобто зовнішнє вираження та оформлення державної волі відбувається у формі судових правотворчих актів чи інших формах (судові рішення, закони і т. д.). Тобто така форма вираження надає та обмежує волю суб'єктів правотворчості та надає актам юридично обов'язкової сили.

Судова правотворчість є необхідною основою інституалізації права, що полягає у здійсненні та свідомо-вольовому формуванні змісту правових приписів та застосуванні їх-

ньої юридичної сили, що застосовуються і відбуваються в тому разі, коли вони виражаються в певній формі – судових правотворчих актах.

Правотворчі акти судової правотворчості – це юридичні акти у письмовій формі, що включають в себе нормативно-правові приписи, які, у свою чергу, регулюють діяльність відповідних судових органів та визначають порядок та організацію судових органів.

Результатом судової правотворчої діяльності є різноманітні судові правотворчі акти.

На думку О. Верещагіна, до судових правотворчих актів та форм судової правотворчості належать: судові прецеденти, правила судів, роз'яснення вищих судів, судові звичаї [1, с. 137-182]. М. Марченко вважає, що до судових нормативно-правотворчих актів належить: судова практика, судовий прецедент, правові позиції суду, судовий розсуд [2, с. 99]. С. Шевчук вважає, що до результатів судової правотворчості (в тому числі і до судових правотворчих актів) включається судова практика, судовий прецедент, правові позиції, правоположення, роз'яснення вищих судів [3]. Б. Малишев до актів судової правотворчості відносить: судові прецеденти, квазі-прецеденти та нормативно-правові акти [4, с. 30]. На думку Н. Стецика, до судових правотворчих актів та форм судової правотворчості належать: нормативно-правові приписи у судових правотворчих актах, юридичні акти-документи судових органів, судові нормативно-правові прецеденти. На думку автора, до судових правотворчих актів та форм судової правотворчості належать: результати, які здійснюються в процесі судової правотворчості, тобто судові нормативно-правові прецеденти і судові регламенти.

Як зазначає Н. Стецик, різноманітні позиції щодо результатів судової правотворчості можна згрупувати у широкий та вузький підходи:

- Представники широкого підходу до результатів судової правотворчості включають правові явища, що за своєю природою не входять до їх обсягу повністю (правотлумачні акти, судовий розсуд).

- Представники вузького підходу – правові явища, що належать до результатів судової пра-

вотворчості лише у певній їх частині (судова практика, судовий прецедент) [5].

Тобто одні науковці вважають, що правотлумачні акти є результатами судової правотворчості (прецеденти тлумачення, акти нормативного тлумачення конституції, роз'яснення вищими судовими органами змісту норми права), інші науковці вважають, що судовий розсуд та інтерпретаційно-правові акти є результатами судової правотворчості.

Ефективність судових правотворчих актів забезпечується і правоконкретизацією, тобто великим переліком специфічних ознак, які є важливими для якості судової правотворчості і правового регулювання в цілому.

Правову природу правотворчого акта становить як нормативно-правова сторона, так і правотлумачна.

Аналізуючи юридичну літературу, можна виділити такі підходи до розуміння правотворчих актів.

Згідно з першим підходом до зазначених актів можна віднести судові рішення, що створюються в процесі діяльності судових органів (здебільшого судів вищих інстанцій), та юрисдикційну діяльність, що здійснює правовий захист.

Згідно з другим підходом до них можна віднести об'єднання розуміння судових рішень різних інстанцій судів із судовою діяльністю.

Згідно з третім підходом – тлумачення судових рішень у судовій практиці як загальний результат діяльності судових органів.

Згідно з четвертим підходом – судові рішення, на основі якого ухвалене нове рішення, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ.

Судову діяльність можна поділити на: правозастосовчу, правотлумачну та правотворчу. Загальні судові результати необхідно поділяти на судову правозастосовчу, правотлумачну та правотворчу практики. Як зазначає Н. В. Стецик, судову практику можна віднести до результатів судової правотворчості лише в частині судової правотворчої практики. Таким чином, загальним результатом судової правотворчості є судова правотворча практика.

До результатів судової правотворчості відносять і судовий прецедент (як нормативно-правовий, так і правотлумачний). Нині судовий прецедент в Україні не застосовується, але ретельно досліджується. Судовий прецедент як результат судової правотворчості – це принцип, на основі якого ухвалене судові рішення у конкретній судовій справі, що є зразком для суду різних інстанцій при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ. Б. В. Малишев вважає, що судовий прецедент є актом судової правотворчості та формою (джерелом) права, передусім, із тієї причини, що містить у собі прецедентну норму права [4, с. 109], а тому “будь-який судовий прецедент є продуктом судової правотворчості” [4, с. 30]. Більшість учених із такою позицією не погоджуються, вони зазначають, що не всі судові прецеденти закріплюються нормами права. Як зазначає Л. А. Луць,

правотлумачні судові прецеденти закріплюють не норми права, а правила їх розуміння [6, с. 13], тобто судові прецеденти є результатами правотлумачної діяльності судових органів.

На підставі вищесказаного, можна підтримати Н. В. Стецика в тому, що не всі судові прецеденти належать до результатів судової правотворчості, а лише судові нормативно-правові прецеденти (що містять норму права). Науковці, які відносять до результатів судової правотворчості правотлумачні акти та судовий розсуд, вказують не всі правові явища, що мали б до них входити або характеризувати лише їх окрему сторону або частину, а науковці, які відносять до результатів судової правотворчості правові позиції, правові положення, спрямовують увагу на їх змістовий аспект.

Останнім часом у судовій правотворчості вагоме місце посідають правові позиції судів. Правову позицію судів можна визначити як загально-теоретичну систему судів, що включають в себе якості, властивості та інші характеристики судової справи та процесу і узагальнюються такими ознаками, як: системність, об'єктивність, визначення змісту позицій, несуперечність нормам права і конкретизація. Нині дослідження та аналіз правової позиції судів вийшло на загальнотеоретичний рівень. Значна кількість науковців визначає правову позицію судів як систематизовану сукупність доказів (аргументів), висновків та пропозицій щодо її правового регулювання. Такий науковець, як М. А. Власенко, класифікує правові позиції на нормотворчі, правозастосовчі та доктринальні [7, с. 80-81]. Також виникають дискусії серед науковців стосовно належності правових позицій до результатів судової правотворчості. Найбільш поширеною є точка зору С. Чередніченка, який вважає, що правові позиції є найбільш повним вираженням змісту судової правотворчості і проявляються у створенні судом норм, їх зміні та скасуванні [8, с. 19]. Це твердження відображає здебільшого змістову сторону результатів судової правотворчості.

До результатів судової правотворчості також відносять правові положення. У юридичній науковій літературі виникає багато суперечностей щодо єдиного підходу до розуміння правових положень. Зазвичай правові положення визначають як основні правила організації та діяльності державних органів, структурних підрозділів органу. Як зазначає О. Попов, термін “правоположення” досить невизначений та багатозначний, оскільки ним можуть охоплюватися і нові правові норми, і результати тлумачення норм, і обґрунтування судового рішення. Тобто, якщо будь-яке положення, що володіє юридичним значенням, його можна позначити терміном “правові положення” [9; с. 109]. У теорії здебільшого відмовляються від терміна “правоположення” і використовують термін “судові правотворчі акти”, тому що в основному судові правотворчі акти і є результатами судової правотворчості.

Досліджуючи правову природу поняття “правотворчі акти” в судовій правотворчості, можна зробити висновок, що воно є тотожним

поняттю “судові правотворчі акти” (аналізуючи загально-теоретичні ознаки правотворчих актів, можна простежити їхню схожість із судовими правотворчими актами). Хоча можна і виділити, що судові правотворчі акти включають і особливі різновиди властивостей.

В юридичній літературі судові правотворчі акти зазвичай розглядають із двох позицій: правотворчі акти як документи і правотворчі акти як дії. На думку автора, до вищезгаданих можна ще додати правотворчі акти як організаційну судову спрямованість. Н. В. Стецик, визначаючи судові правотворчі акти як дію, вказує на внутрішній аспект судової правотворчості, а визначаючи судовий правотворчий акт як документ, – на зовнішню виражений результат судової правотворчості. При тому комплекс логічно послідовних правотворчих актів як дій формують стадії (етапи) судової правотворчості, які належать до її процесуальної форми, а судові правотворчі акти як документи являють собою її результати і належать до зовнішньої форми судової правотворчості [5]. Судові правотворчі акти як організаційна судово спрямованість передбачає утворення судових правотворчих актів, які включають у себе спеціалізовані норми права і які можуть скасувати чи змінити. Досліджуючи правову природу судових правотворчих актів, потрібно визначити, що вони можуть бути як правозастосовчими, інтерпретаційно-правовими актами, так і самостійними різновидами юридичних актів та виражають зовнішні результати відповідних типів юридичної діяльності судових органів.

До основних ознак судових правотворчих актів-документів відносять таке:

- суб'єктами правотворчості виступають судові державні органи;
- спрямованість на породження юридичних наслідків;
- вираження суспільних, групових і індивідуальних інтересів;
- приймаються лише спеціально уповноваженими суб'єктами;
- завжди виражаються в документальній формі;
- зміст складається з нормативно-правових приписів (які мають загальнообов'язковий та нормативний характер);
- прийняття уповноваженими судовими органами;
- оприлюднення судових правотворчих актів в офіційних джерелах.

Здебільшого нормативно-правовий зміст судових правотворчих актів виявляється у присутності в них загальних правил поведінки, які, у свою чергу, поширюють свою правову дію на значну кількість осіб. У юридичній літературі в основному досліджують та виявляють певні особливості судових правотворчих актів за допомогою аналізу їх форми, змісту та структури, які визначають, що судові правотворчі акти можуть набувати таких форм, як судового нормативно-правового прецеденту та судового нормативно-правового акта.

До судових правотворчих актів в Україні відносять:

- регламент Конституційного суду;
- регламент Пленуму Верховного суду;
- положення про науково-консультативні ради при вищих судових інстанціях та ін.

Міжнародними організаціями, які створюються та керуються судовими правотворчими актами, є: Міжнародний Суд ООН, Суд Європейського Союзу, Європейський суд з прав людини, вищі суди загальної та конституційної юрисдикції, а також їх структурні підрозділи, що функціонують на підставі прийнятих ними регламентів.

До судових правотворчих актів також відносять письмові юридичні акти та приписи, що в основі містять нормативно-правові приписи про організацію та порядок здійснення діяльності відповідних судових органів.

Основу судових правотворчих актів становлять нормативні приписи про організацію та роботу суду, судовий процес, детальні положення про організацію та провадження конституційного суду (які приймаються на підставі закону конституційним судом) та внутрішня організація суду, що регулюється регламентами.

Переважно судові правотворчі акти визначають внутрішні правила діяльності відповідних судових органів та приймаються у формі регламентів, тому деякі науковці називають їх судовими регламентарними актами.

Документальна форма судового правотворчого акта включає:

- відповідну структуру його тексту;
- дотримання правил юридичної технології (логічних, граматичних та стилістичних);
- особливі вимоги до їх форми та змісту.

Значимість судових правотворчих актів визначається тим, що вони створюються у процесі особливого виду здійснення правотворчої діяльності суду. Судові правотворчі акти проходять особливу процедуру розробки і прийняття і в результаті наділяються офіційною юридичною силою, оскільки створені суб'єктами судової правотворчості. Судова правотворча робота здійснюється спеціальними органами, цілеспрямовано (тобто конкретна галузь права) та в особливому порядку. Державні органи судової правотворчості, що регламентовані нормами права, здійснюють та виконують делеговані функції і повноваження, мають юридичний правотворчий характер, визначаються і регулюються, здійснюють діяльність у правових та організаційних межах і формах. Делегована судова правотворчість виділяється певною присутністю (наявністю) нормативно-правових повноважень, які й зумовлюються особливостями і ознаками судових правотворчих актів, які приймаються відповідно до повноважень суб'єктів судової правотворчості.

Висновок.

Отже, результатом діяльності суб'єктів судової правотворчості є прийняття судового правотворчого акта. Прийнятий судовий правотворчий акт повинен мати ієрархічний пріоритет перед усіма актами, прийнятими до моменту набрання чинності судовим правотворчим

актом. Судові правотворчі акти видаються в межах компетенцій судового органу державної влади, тобто вони мають підзаконний характер, тому їх зміст не повинен суперечити закону, але може доповнити чи конкретизувати його правові приписи.

Неврахування та недооцінка загальної правової природи правотворчих актів тягне за собою недоліки і суттєві упущення у судовій правотворчій діяльності. Точне та неухильне додержання судових правотворчих актів сприяє тиме ефективній роботі судів.

Список використаних джерел:

1. Верещагин А. Н. Судебное правотворчество в России. Сравнительно-правовые аспекты / А. Н. Верещагин. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 344 с.
2. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебное право / М. Н. Марченко. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 512 с.
3. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.

В научной статье исследованы особенности правотворческих актов как элементов судебного правотворчества. Определено, что правовую природу правотворческого акта составляет как нормативно-правовая сторона, так и правотолковательная. Выделены подходы к пониманию правотворческих актов, а также рассмотрены правовые позиции относительно судебных правотворческих актов.

Ключевые слова: правотворческие акты, судебные правотворческие акты, судебное правотворчество, нормативно-правовые предписания, судебная правотворческая деятельность.

In the scientific article, the features of law-making acts are investigated as an element of judicial lawmaking. It is determined that the legal nature of the law-making act is, like the normative-legal aspect and pravotomachna. Approaches to understanding law-making acts are singled out, as well as legal positions of judicial law-making acts are considered.

Key words: law-making acts, judicial law-making acts, judicial law-making, regulatory legal provisions, judicial law-making activity.

4. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії / Б. В. Малишев. – К. : Праксис, 2008. – 344 с.

5. Стецик Н. В. Судові правотворчі акти: загально-нотеоретична характеристика / Н. В. Стецик // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 8.

6. Луць Л. А. Перспективи становлення судового прецеденту як джерела права України / Л. А. Луць // Вісник центру суддівський студій. – 2006. – № 6. – С. 9–15.

7. Власенко Н. А. Правовые позиции: понятие и виды / Н. А. Власенко // Журнал российского права. – 2008. – № 12. – С. 77–86.

8. Чердниченко С. П. Судебное правотворчество: сравнительно-правовое исследование : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория та історія держави і права історія політичних і правових учень» / Чердниченко Сергей Петрович. – М., 2005. – 203 с.

9. Попов О. В. Теоретико-правовые вопросы судебного правотворчества в РФ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Попов Олег Валериевич. - Тольятти, 2004. – 221 с.